

GORCSA OSZKÁR

SZTE BTK Modernkori Magyar Történelmi Tanszék

Aetas 39. évf. 2024. 3. szám, 208–214.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2024.3.208-214

www.aetas.hu

Adalékok az első világháborús hadifogság történetéhez

Verena Moritz – Julia Walleczek-Fritz
(Hg.): *Kriegsgefangenschaft in Österreich-Ungarn 1914–1918. Historiographien, Kontext, Themen.* Böhlau Verlag, Wien–Köln, 2022. 672 oldal

Az első világháború mint a huszadik század egyik meghatározó eseménye mindig is foglalkoztatta a diszciplína művelőit, következésképp a Nagy Háború historiográfiája rendkívül szerteágazó, és számos eltérő nézőpont jellemzi.¹ Ennek ellenére sok téma feldolgozása olykor politikai vagy éppen kutatási nehézségek miatt máig nem történt meg. Az ilyen elhanyagolt témák egyikét képezi az első világháborús hadifogság története is, amelynek nemzetközi szintű feldolgozása csak a huszadik század végére kezdődött meg. A kutatás napjainkig is folytatódik, és 2014-től a centenáriumi adta lendületnek köszönhetően számos írás és kutatási eredmény látott napvilágot. Ezen munkák sorába illeszkedik Verena Moritz és Julia Walleczek-Fritz legújabb tanulmánykötete, amely részben a kényszermunka és az erőszak, részben pedig az emlékezetpolitika szemszögéből vizsgálja a témát. A könyv célja kettős: egyrészt kísérletet tesz a Habsburg Birodalom hadifogolytörténetének mint kutatási témának a meghonosítására, másrészt célul tűzi ki a problémakör további perspektíváinak kidolgozását.

A több mint hatszáz oldalas kötetben tizenhárom szerző tanulmányai olvashatók angol, illetve német nyelven. A szerkesztők a minél teljesebb kép felvázolása érdekében fontosnak tartották az osztrák–magyar őrizetben lévő ellenséges katonák származási országainak, illetve a birodalom azon utódállamainak történetírását is beépíteni a kötetbe, ahol a háború legjelentősebb hadifogolytáborai működtek. A szerzők témáikat így rendkívül különböző megközelítésekben és eltérő értelmezésekkel írták meg. A szerkesztők szerint a sokszínűség a hadifogolyproblematika szerény feldolgozottságával, illetve az utódállamok sajátos nemzetközi történelmi felfogásával és a rendkívül különböző emlékezetpolitikai aspektusokkal magyarázható. A munkákat azonban összeköti az a cél, hogy bemutassák a kérdéskör elhanyagolt voltának okait.

A bevezető fejezetben (*Rahmenbedingungen und Überlegungen zu neueren Forschungen über Kriegsgefangenschaft im Habsburgerreich*) Verena Moritz a Habsburg Birodalom hadifogolyaival kapcsolatos legújabb kutatások ismertetésére vállalkozik. Olyan kulcsfontosságú kérdéseket vizsgál, mint a veszteségek problémája, a foglyok humanitárius segélyezésének kérdése, de a forráskritika kihívásait is érinti. Emellett górcső alá veszi a két világháború közötti osztrák történetírásnak a témával kapcsolatos historiográfiai eredményeit. Kiemeli,

¹ Llewellyn, Jennifer – Thompson, Steve: *The historiography of World War I.* <https://>

alphahistory.com/worldwar1/world-war-i-historiography/ (Letöltés: 2022. augusztus 5.)

hogy fenntartásokkal kell kezelni a háború alatt és közvetlenül utána közölt hadifogoly halálozási adatokat azok gyakran hiányos mivolta miatt. Továbbá példákön keresztül ismerteti a hadifoglyok fizikai állapota és a halálozás összefüggését és az ezzel kapcsolatos statisztikai problémákat. Hangsúlyozza a háború alatti propaganda egyre erőteljesebb érvényesülését is, aminek eredményeként a valóság és a propaganda egyre távolabb került egymástól. A szerző a könyvfejezetet a hadifogolysegélyezés kérdéskörének ismertetésével zárja, ami annak ismeretlen mivolta miatt mindenképp dicsérendő. Megalapítja, hogy a segélyszállítmányok számát nem lehet egyértelműen összefüggésbe hozni a foglyok halálozásával. A fejezet a két világháború közötti fogság megítélésének és értékelésének ismertetésével zárul.

A bevezető fejezetet a téma historiográfiai és tematikus feldolgozása (*Zwischenkriegszeit und Neubeginn nach 1945*) követi az osztrák történetírás huszadik századi historiográfiájának áttekintésével Verena Moritz, Julia Walleczek-Fritz és Hannes Leidinger tollából. A szerzők kiemelik, hogy az első világháborút követően a hadifoglykérdéshez való hozzáállást az aktív felejtés és szelektív emlékezés jellemezte, és a történetírás csak korlátozott érdeklődést mutatott a téma iránt. Megtudhatjuk, hogy a tárgykörrel csak az egykori áldozatok foglalkoztak komolyabban, ami változó minőségű munkákat eredményezett. A kutatók ennek okaként kifejtik, hogy a második világháború okozta sokk az elsőt teljesen háttérbe szorította, így a téma csak az 1960-as években történt nemzedékváltás következtében kerülhetett előtérbe az orosz hadifogság kérdésének behatóbb vizsgálatával, de komolyabb változásokra az 1980-as évekig várni kellett. Ez idő tájt egy új történezzgeneráció színre lépésével kezdetét vette a hadifoglytáborok, az adminisztráció, az infrastruktúra és a propaganda teljes körű vizsgálata. Ennek magyarázataként – helyesen – a társadalomtörténeti aspektusok előtérbe kerülését tárgyalják. Ugyanakkor komoly problémaként értéke-

lik, hogy a kutatók sokáig csak a német nyelvterületekkel foglalkoztak, így nagyon sok kérdés tisztázatlan maradt. A helyzetén számottevően csak a centenáriumi megemlékezésorozatot változtatott, aminek eredményéről a vizsgált kötet is tanúskodik.

A harmadik tanulmányt (*Themen der internationalen Historiographie und die Kriegsgefangenschaft im Habsburgerreich im Lichte neuer Fragestellungen und Forschungen*) Verena Moritz írta. A nemzetközi történetírás témáit és az Osztrák–Magyar Monarchia fogságába esett katonák bánásmódjával kapcsolatos kérdéseket járja körül. Mindezt a hadifoglyok számának és a táborok típusainak bemutatásával kezdi. Kitérőt tesz a hadifoglyok kényszermunkán történő foglalkoztatására, kiemelve, hogy ezen a területen még rendkívül hiányos a kutatás, közben hangsúlyozza, hogy az „*alulról jövő hadtörténet*” jelentése e téren a feldolgozás előrehaladását. Fontosnak tekinti a 2000-es években fel-felbukkanó, a hadifogságot „*alulnézetből*” bemutató munkákat is, mivel ezek voltak az elsők, amelyek kísérletet tettek a legénység tapasztalatainak ismertetésére, ami elősegítette a téma holisztikus feldolgozását. Megismerhetjük a propaganda céljait, de bepillantathatunk a fogvatartottak segélyezésének témájába és a Vöröskereszt misszióinak pozitív hatásába is. Moritz a hadifoglycseré és a mögötte rejlő hadifoglydiplomácia fontosságát szintén kiemeli, közben beszámol a kölcsönös hazaszállítás nehézségeiről. Érzékelteti, hogy napjainkra a történetírás a hadifogság problémakörét nemzetállami, transznacionális és globális perspektívákból vizsgálja, ami a téma elképesztően széles skáláját tárja fel.

Moritz foglalkozik a világháborús centenáriumnak a foglykérdésre gyakorolt pozitív hatásaival is, kiemelve a nemzetközi jog, illetve az atrocitások kutatásának terén elért eredményeket, amelyeket számos példán keresztül ismertet. A tömeges bebörtönzések bemutatásakor hangsúlyozza a civil internáltak hadifoglyoknál nehezebb sorsát, ami a Monarchia fogságában lévő szerb civilek

esetében különösen kézzelfogható. Mellettük azonban említést tesz a birodalom más nemzetiségű internáltjairól is.

A kötet negyedik tanulmánya (*Kriegsgefangene in Transleithanien 1914–1918. Historiographie, Forschungsasätze und Gedenken in Ungarn*) Kovács Henriett írása, aki történeti áttekintést ad az első világháború magyarországi hadifoglyairól, és a centenárium fényében a megemlékezésre összpontosít, s utal az egykori dunántúli táborokra. Munkáját az első világháborúra vonatkozó magyarországi irodalom áttekintésével kezdi, kiemeli, hogy az elmúlt időszakban Magyarországon főleg a tábortörténet foglalkoztatta a diszciplína művelőit. Ugyanakkor úgy véljük, hogy a hadifoglyok kényszermunkájával és mindennapjaival kapcsolatos legújabb munkák részben elkerülték a szerző figyelmét. Továbbá a Monarchia egykori utódállamaiban élő és dolgozó szerzők Magyarországgal kapcsolatos munkáit sem építette be Kovács a tanulmányba. Az emlékezetpolitikai aspektusokat vizsgálva ismergeti a magyar kormány által létrehozott Első Világháborús Centenárium Bizottság működését és fő feladatát, majd zárásképp említést tesz azokról az innovatív történelmi projektekről, amelyek a szélesebb közönség bevonására törekedtek. Közülük kiemeli a 2010-ben indított *Nagy Háború Blogot*, illetve a *Hadszintér és hátország* projekt internetes oldalát, mindkettő nagy érdeklődésnek örvend.

A csehországi táborok kutatását, illetve a csehországi hadifoglytáborok gondozását Dagmar Hájková és Martin Klečacký szerzőpáros mutatja be (*Kriegsgefangenenlager in Böhmen bzw. auf dem Territorium des Heutigen Tschechiens im Ersten Weltkrieg. Geschichte und Gedenken*). Mindenekelőtt hangsúlyozzák, hogy a mai Cseh Köztársaság területén létesített egykori táborokról máig nem született átfogó munka. Az 1990-es évek óta megszorodtak a táborokkal kapcsolatos megemlékezések, az egykori táborok temetőit a kormány és különböző helyi szervezetek helyreállították, a katonai teme-

tőket és emlékműveket ellátták az ezen táborokkal kapcsolatos információkkal, s azok turisztikai célponttá is váltak, ami ott is a Nagy Háború és a hadifoglyok kérdése iránti fokozott érdeklődést mutatja. A szerzők betekintést nyújtanak a táborok építési folyamatába, illetve azok nehézségeibe. Felhívják a figyelmet az infrastruktúra hiányosságaira, és a foglyok között terjedő járványok okait is bemutatják. Bepillantathatunk az egyes táborok intézményi működésébe, kiemelve a nehézségeket és hiányosságokat, röviden megismerhetjük az egyes táborok történetét. A szerzők megállapítják, hogy a táborokban és a táborokon kívül munkára használt hadifoglyok további sorsának vizsgálata még Csehországban is várat magára.

Natalija Szurzszikova a kötet következő fejezetében (*Die österreichisch-ungarische Kriegsgefangenschaft in der russländischen, sowjetischen und postsowjetischen Historiographie*) a Monarchia cári foglyairól született szovjet és orosz történeti munkákat értékeli, a háborús időszak propagandadiskurzusaitól egészen napjainkig. Megállapítja, hogy az osztrák–magyar fogság kutatása Oroszországban alulreprezentált, amit a források töredezettségével magyaráz. Leszögezi, hogy a hadifogság a korabeli sajtó egyik kedvelt témája volt, amely gyakran jellemezte embertelennek az ellenséges államok hadifogoly bánásmódját. Amikor az orosz újságoknak nem sikerült konkrét anyagot gyűjteniük az ellenfelek szörnyűnek ítélt bánásmódjáról, egyszerűen az analógia analógiájához nyúltak. Így, bármi is volt az igazság, csak a negatív, olykor elképzelt valóságról jelentek meg hírek a sajtó hasábjain. A két világháború között a fogság és az első világháború kérdése rendkívül átpolitizált témává vált, ami a bolsevikok részéről összekapcsolódott azzal, hogy az első világháborút az oroszországi proletárforradalom katalizátoraként értelmezték. A második világháború után az osztrák–magyar fogság kérdése az 1950-es évekig feledésbe merült. A korábbi időszak narratívája így még mindig hangsúlyos maradt, és a téma feldolgozása

az 1980-as évekig a szovjet történetírás általános jellemzőit tükrözte. A posztszovjet történetírásra áttérve Szurzszikova érzékelteti, hogy az kezdetben igyekezett elhatárolódni a szovjet előzménymunkáktól, de érdemi értelmezésekre csak hosszú idő elteltével került sor, napjainkra a fogság különböző résztemái kerültek előtérbe, hogy igyekezzenek objektív képet festeni az egykori foglyok életéről.

Danilo Šarenac (*Die Vergessenen. Schlaglichter auf die Geschichte der serbischen Kriegsgefangenen des Ersten Weltkrieges*) a foglyokkal kapcsolatos, kissé töredezett szerbiai történetírás elemzéséhez fordul. Megállapítja, hogy mint Európa többi országában, úgy Szerbiában is egyenesen árulóknak bélyegezték a foglyokat. Érzékelteti, hogy a fogság kérdése a háborút követően Szerbiában fejtörést okozott, mivel nem illeszkedett bele az ország háború utáni „önképébe”, még úgy sem, hogy tudjuk, a szerb katonák mintegy harmada kerülhetett ellenséges hadseregek fogságába. Így csak szemtanúk foglalkoztak a témával, illetve a háború aktív szereplői. A szerző kiemeli, hogy míg a foglyok sorsa egészen az 1990-es évekig feledésre volt ítélve, addig az internáltak megpróbáltatásaival a történészek hangsúlyosan foglalkoztak, s napjainkban is az dominál. Ugyanakkor a szerb történetírás nagyobb érdeklődéssel fordult az osztrák–magyar hadifoglyok sorsa felé, mivel a fő cél a szerb hadsereg – erősen megkérdőjelezhető – humánus bánásmódjának bemutatása volt. Ezzel szemben, érdemi összehasonlítás nélkül, még a közelmúltig is hangsúlyos volt az a narratíva, hogy a Monarchia célja a szerbek szisztematikus kiirtása volt. A historiográfia, illetve a szerb hadifoglyok fogságba esésének körülményei mellett Šarenac figyelmet szentel a hadifoglyok javára tett segélyintézkedéseknek is, majd hangsúlyozza, hogy Szerbia áldozati szerepét, valamint a szerb nép ellenállását hangsúlyozó narratívákba nagyon nehéz integrálni a hadifoglyok történetét.

Marco Mondini (*„There won't be many coming home”. Historiography, self-representation and the return of Italian POWs*) az olasz foglyokkal kapcsolatos új kutatásokra alapozva az érintettek önreflexióira összpontosít, bemutatva a fogságba esés okait, illetve a fogság mindennapjait, hogy végül rámutasson az olaszok hazatérésének nehézségeire. Hangsúlyozza, hogy bár a hadifoglyok száma óriási volt, a téma historiográfiájának megújítása az 1990-es évekig váratott magára. A bánásmód kapcsán kiemeli, hogy a tapasztalt különböző nehézségek részben az olasz állam segélyezési szándékának hiányával magyarázhatók. Részletesen bemutatja a katonák és családtagjaik fogságba esés miatti szégyenérzetét és a gyávaság bélyegét lemosni kívánó memoárirodalom két világháború közötti felvirágzását. A hazatérés kapcsán pedig szemlélteti, hogy a kaotikus helyzet eredményeként esetenként a foglyok maguk váltak fogva tartókká. De arra is kitér, hogy a foglyokat a Monarchiából történt viszontagságos hazaérkezésüket követően a forradalmi eszmék terjedésétől való félelem folytán saját államuk helyezte megfigyelés alá.

Mádry L. Loránd és Verena Moritz (*Die rumänischen Kriegsgefangenen des Ersten Weltkrieges. Eine Spurensuche*) a Habsburg Birodalom foglyaira vonatkozó romániai kutatások hiányára és a román hadifoglyok magas halálozási arányának problémájára helyezik a hangsúlyt. Bemutatják, hogy a háború és következményei mindmáig a román történetírás központi témáját képezik, de a középpontban inkább az új állam megszületése áll. A hadifoglykérdés a két világháború között előtérbe került, majd a második világháborút követően ismételten feledésbe merült. Érvelésük szerint a román történetírás nem reagált a világháborús kutatás 1990-es évektől kezdődő trendjeire, így csak 2006-ban jelent meg az első olyan tudományos munka, ami a foglyok megpróbáltatásainak elemzésére vállalkozott. A szerzők bepillantást nyújtanak a román hadifoglyok számának alakulásába és az ezzel kapcsola-

tos anomáliákba, valamint részletes elemzésen keresztül keresik a választ a hadifoglyok közötti magas halandóságra. Szerintük a magas halálzási számok a bánásmód mellett a foglyok között terjedő tífuszjárvánnyal, illetve a segélyintézkedések hiányával magyarázhatók, de ennek megerősítése további kutatásokat igényel. Zárásképp kiemelik, hogy Romániában az osztrák–magyar fogság iratainak feldolgozása csak most kezdődött meg, ami idővel a fenti anomáliákra is választ adhat.

Heiko Brendel (*“Without the slightest Exaggeration, We Can Report That Our Soon and Inevitable Starvation is Approaching” Montenegrin Enemy Aliens, Prisoners of War, and Internees in Austro-Hungarian Custody During the First World War*) az osztrák–magyar fogságban lévő montenegrói hadifoglyok sorsát követi nyomon, elsősorban saját kutatásaira támaszkodva s arra törekedve, hogy ezt összekapcsolja Montenegro egész történelmével. Hangsúlyozza, hogy a montenegrói foglyok csekély létszáma miatt gyakran a szerbekkel együtt, egy csoportként kezelik őket. A foglyoknak négy kategóriáját: az ellenséges idegeneket, a hadifoglyokat, a katonai és a civil internáltakat különbözteti meg. Ez a kategorizálás azonban kifogásolható, mivel az ellenséges idegenek és civil internáltak között csak az internálás helye tesz különbséget, míg a katonai internáltak a hadviselő felek felfogása szerint maguk is hadifoglyok voltak. A szerző ismerteti a montenegrói katonák és civilek internálásának módját és az internálásnak az államra gyakorolt hatását. Szemlélteti, hogy az internálást a lázadástól való félelem drasztikusan felgyorsította, a gyanúsítottak körét pedig kiszélesítette. Megállapítja, hogy a Monarchia hatóságai nem tartották be a hágai egyezmény rendelkezéseit, ugyanakkor a megszállók meglehetősen sok szabadságjog további érvényesülését biztosították a montenegrói lakosságnak.

A kötet következő nagyobb egysége az erőszak történettel, illetve a civil foglyok sorsának vizsgálatával foglalkozik. Oswald

Überegger (*Kriegsverbrechen im Ersten Weltkrieg als interdisziplinäre Gewaltgeschichte. Entwicklungslinien und Desiderata*) az erőszak történetét veszi górcső alá. Kijelenti, hogy a téma iránt sokáig nem érdeklődött a historiográfia, a kérdéskör átfogó vizsgálata még várat magára. Überegger ezért tanulmányában kísérletet tesz a historiográfiai fejlemények interdiszciplináris áttekintésére. Hangsúlyozza, hogy a háborús atrocitások instrumentalizálása elősegítette, hogy a politikusok és kutatók az 1918 után elhangzott vádakot propagandakonstrukcióként elutasítsák. Emellett jelzi, hogy a háborús bűnök jogi kivizsgálása sem valósult meg teljes körűen, így nem voltak meg a téma vizsgálatának előfeltételei: az erőszak kutatása egészen az 1990-es évekig az áldozatok számának meghatározására vállalkozott, de a halál okainak és módjának vizsgálatára nem. A szerző rámutat arra, hogy a kutatás szelektív módon csak egyes területekre koncentrált, így a más frontvonalakon vagy a megszállt területeken elkövetett háborús atrocitások értékelése máig nagyrészt hiányzik. Ezek az „elfeledett frontok” csak az ezredforduló óta kerültek a kutatás fókuszába. Másrészt mivel a kutatások főképp a háborús bűnök vizsgálatához kapcsolódtak, a háborús bűncselekmények egyéb típusai és formái, a sebesültek és a hadifoglyok kínzása vagy bántalmazása háttérben maradt.

További hiányosságot lát abban Überegger, hogy a kutatók szinte soha nem önálló kutatási tárgyként foglalkoztak az atrocitásokkal, inkább csak a tágabb értelemben vett hadtörténeti és megszállástörténeti tanulmányok keretében, így azután a konkrét erőszakos cselekményeket a megszállási uralom kiszámíthatatlanságának egy tényezőjeként hajlamosak voltak háttérbe szorítani. A háborús atrocitások problémájáról folytatott tudományos vitapontok közül Überegger kettőt emel ki: a háborús atrocitások történeti kutatásának mind mennyiségi, mind minőségi szempontból bizonytalan forrásbázisával kapcsolatos vitát, másrészt az úgynevezett „folytonossági tézis” körüli ellent-

mondásokat. Az utóbbi kapcsán az első világháborúnak a huszadik századi erőszakra gyakorolt hatását részletezi, kitérve arra, hogy a történészek többsége szkeptikus a kontinuitások és ok-okozati összefüggések túlságosan lineáris konstrukciójával szemben, és a nyilvánvaló töréseket nyomatékosítja, amit Überegger is akceptál. A kutatók többségével egyetértve úgy véli, hogy a politikai kultúra brutalizálódása Európában csak közvetve volt a világháború terméke.

Az erőszak-történettel kapcsolatos egység második munkája Gordana Ilić Marković tollából (*Im eigenen und im fremden Land gefangen. Serbische Internierte des Ersten Weltkrieges in Österreich-Ungarn*) az Osztrák–Magyar Monarchia első világháborús szerb internáltjainak kérdéskörét veszi górcső alá. Kiemeli, hogy mivel az első világháború után a Szerb Királyság eltűnt a térképről, és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, 1929-től Jugoszláv Királyság, majd a második világháború után a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság része lett, a délszláv állam új nemzeti identitásának kialakításához nem tartotta szükségesnek, hogy az egyes népek háborús tapasztalataira összpontosítson. Tekintetbe véve, hogy Szerbiában a hadifoglyok története napjainkig is meglehetősen elhanyagolt téma, megállapításával mi is egyetérthetünk. A szerző – erősen vitatható számadatokra² építve – ismerteti, hogy a háború alatt Szerbia lakosságának vélhetően fele valamely ellenséges állam internáló- vagy hadifogolytáborában tartózkodott, közülük a legtöbben az Osztrák–Magyar Monarchiában, s jelentős részük az első hónapokban a hadviselő felek felkészületlensége folytán elhunyt. Nehéz azonban megállapítani, hogy hányan lelték vesztüket valamely táborban, és hányan a táborba szállítás során. Marković hangsúlyt fektet a sarajevói merénylet által kiváltott megtorlásra, amelynek során nagyszámú szerb nemzeti-

ségű osztrák–magyar állampolgár letartóztatása vette kezdetét, emellett visszaemlékezésekre és sajtóforrásokra építve igyekszik ismertetni a hadifogoly- és internálótáborokban uralkodó viszonyokat. Részletesen bemutatja a Szerb Királyság lakosainak deportálását a háború során, de meglehetősen egyoldalúan ábrázolja a bánásmódot, mivel a szerb királyság hadifoglyokhoz és internáltakhoz való viszonyulását nem vizsgálja, a kettőt nem szembesíti egymással. Az írást a szerző az internálótáborok mindennapi körülményeivel zárja, többek között bepillantást enged a hozzátartozókkal való kapcsolattartás szabályaiba, a cenzúra kérdésébe és a gyermekek oktatásának módjába.

A könyv utolsó írásában Verena Moritz (*Völker- und Militärrecht, Praxis der Gefangenenbehandlung und Thematisierung von Missständen*) összefoglalást nyújt a nemzetközi hadijog, a foglyokkal való bánásmód, illetve a panaszok kezelésének kérdésébe, kiemelve, hogy a vonatkozó előírások betartatása esetenként akadályt jelentett a forgalomban lévő nagyszámú szabályzat miatt. Dicséretes, hogy külön szemlélteti a 19. századi háborús normáknak már a háború elején történt nyomás alá kerülését. A hadifoglyok fegyelmezésének kérdése mellett sem megy el szó nélkül. Bemutatja a Monarchiában alkalmazott büntetési módszereket, kitérve arra, hogy ezek egy részét az ellenséges propaganda miként alakította át a „*szisztematikus atrocitás*” narratívájává. Továbbá bemutatja a Monarchia humanizálási kísérleteit is, hangsúlyozva a viszonyosság elvének hadifoglyokra gyakorolt hatását. Azt is helyesen kiemeli, hogy a tífuszjárvány kirobbanása volt a kiindulópontja a különböző feltételezéseknek, amelyek kölcsönösen az ellenfél alattomoságáról szóltak, ugyanis a szemben álló felek egymást azzal vádolták, hogy szándékosan terjesztik a betegséget. Tanulmányából érezhető tehát a háborús propa-

² A Szerb Királyság első világháborús veszteségek számadatairól lásd bővebben: Bjelajac, Mile: *Ratni Gubici Srbije u Prvom svetskom*

ratu – kontroverze oko brojeva. Tokovi Isto-rije 30. god. (2021) 1. br. 41–84.

ganda súlya is, de a hadsereg civil hatóságok általi ellenőrzésének a hiánya is, ami hozzájárult a brutalizációhoz.

Moritz érzékelteti, hogy az 1917 őszen Oroszországban – szabálytalanul – felszabadított foglyok híre miért okozott komoly engedetlenséget a Monarchia orosz foglyai között. Az egykori hadviselő felek között visszavisszatérő panaszokat is részletezi, különös hangsúlyt fektetve a foglyok tűzvonalban történő felhasználásának kérdésére és a súlyos büntetések, illetve az esetenként előforduló kivégzések bemutatására a Monarchiában hatályos büntetőjogi gyakorlattal és szabályokkal összekapcsolva, ami mindeddig meglehetősen ismeretlen téma volt. Zárásként bemutatja az egyes országoknak a hágai szabályokhoz való viszonyulása közötti kü-

lönbségeket és azok hátterét, majd megállapítja, hogy nem lehet egyértelmű hierarchiát állítani a felek között a fogoly bánásmódot illetően, de az összképet tekintve a bánásmód a Monarchia esetében inkább kedvezőnek bizonyult.

A kötet logikus szerkezetű és rendkívül informatív, számos korábban homályban hagyott kérdés elemzésére vállalkozik. Az egyes írások kisebb hiányosságai ellenére számottevő tanulsággal jár az első világháborús hadifogság tanulmányozói számára. Ugyanakkor a fentebb ismertetett eredmények is érzékeltetik, hogy az újabb vizsgálatok nyomon követésével nem érdemes felhagyniuk a téma kutatóinak, mivel megannyi nyitott kérdés vár még megválaszolásra.